

emirlere verilen iktâ menşurlarını Kal-kaşendî kaydetmiştir (*Şubhu'l-a'sâ*, XIII, 167-198).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 290; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rûsumü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 142; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-muştahi's-şerîf* (nşr. Semîr ed-Dürûbî), Kerek 1413/1992, s. 5, 85, 119, 159-160; Ebû'l-Kâsim İbnü's-Sayrafi, *el-Kânûn fî divânî'r-resâ'il* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1410/1990, s. 16-17, 19, 28, 33, 49, 63, 65, 67, 71, 76, 107; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 565-566; XI, 449; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Rav-zateyn*, I/2, s. 522; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, X, 449-465; XIII, 130, 167-198; ayrıca bk. İndeks; Makrizî, *el-Hıta*, I, 85, 395; II, 211; Muhammed b. Müeyyed el-Bağdâdî, *et-Teveşşül ile't-teressül* (nşr. Ahmed Behmenyâr), Tahran 1315, tür.yer.; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1940, I, 327; Abdülhay el-Kettânî, *Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), bk. İndeks; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1389/1969, s. 117-120, 213-214, 241, 260, 269, 281, 404-405, 457, 485, 488, 502; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 100, 105, 113, 125-126, 136, 178, 180; M. Mâhir Hammâde, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye ve'l-idâriyye*, Beyrut 1405/1985, s. 134, 153, 324; Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Deuletü'l-Fâtîmiyye fî Mısır*, Kahire 1413/1992, s. 256-257, 259, 325, 332, 334-335, 355-356; Osman G. Özkuzugüdenli, *Gazan Han ve Reformları* (694/1295-703/1304), İstanbul 2000, s. XIX vd.; W. Björkman, "Menşûr", *IA*, VII, 721-722; a.mlf., "Manshûr", *IEP* (ing.), VI, 423-424.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İlk Müslüman Türk Devletlerinde Menşur. Gazneliler'de menşur genellikle makam veya görev tevcihi sebebiyle kullanılmaktaydı. Herhangi bir kişi görevlendirileceği veya kendisine bir vilâyetin idaresi verileceği zaman sultanın emriyle sâhib-i dîvân-ı risâlet yahut yardımcısı tarafından önce müsvedde bir menşur hazırlanır, ardından temize çekilen menşur sultanın imzasına (tevkî) sunulurdu. Gazneli hükümdarları da geleneğe uyarak Abbâsî halifesinden saltanatlarının tasdik edildiğini gösteren menşur alırlardı. Gazneli Mahmud, Hindistan'a yaptığı bir seferden sonra Nandana'yı fethedince Abbâsî Halifesi Kâdir-Billâh'tan Horasan ve diğer yerlerdeki hâkimiyetini tasdik eden bir menşur istemiş ve bu arzusu yerine getirilmişti. Sultan Mahmud, kendisi de on beş kalenin yönetiminin Raca Ganda'ya verilmesi için bir menşur yazılmasını emretmiş, bu menşurla birlikte zengin hediyeler de göndermişti. Sultan Mesud'un Halife Kâim-Biemrillâh'a biat etmek için öne sürdüğü şartlardan biri de babasının sahip olduğu ülkelerin idaresinin yeni bir menşurla kendisine verilme-

siydi. Abbâsî halifesi bunu kabul etmiş ve Mesud'a menşur yollamıştı. Sultan Mesud, halifenin tavassutuyla İsfahan'ın idaresini Kâkûyîler'den Alâüddevle'ye bırakmış, bununla ilgili olarak bir menşur ve hil'atler göndermişti. Yine Sultan Mesud sâhib-i dîvân-ı risâlet Ebû Nasr'a, Serahs sâhib-i berîdliğine tayin ettiği Abdullah ile Belh ve Toharistan müşrifliğine gönderdiği Ebû'l-Feth Hâtemî için birer menşur yazılmasını ve tevkî için kendisine sunulmasını emretmişti.

Resmî yazışmalarda vezirden başlamak üzere devlet memuriyetlerine yapılan tayinler ve iktâ belgeleri için kullanılan menşur terimi Selçuklu devletlerinde de görülmektedir. Bu belgelerin kaleme alındığı dil genelde Farsça'dır. Ancak Arapça konuşulan bölgelerdeki görevlere tayin edilmiş memurlara gönderilen belgeler istisna teşkil eder. Her göreve tayin menşurunun metni için belirli kurallar mevcuttu. Büyük Selçuklular'da tesbit edilebildiği kadarıyla menşurlarda göreve tayin edilen şahsın meziyetleri sıralanır, görevin neleri kapsadığı ve nasıl yapılacağı belirtilir, diğer memurlara da gönderilen şahsın emirlerine uyulması, destek olunması ve kolaylık sağlanması, toplumda her sınıfın kendi özel yeri ve sırası içinde tutulması istenirdi.

Hükümdarın çıkardığı menşur ve emir-nâmelere tuğra konulurdu. Vezirler de menşurlara imza koyabilirdi. Hatunların vezirleri de beraberinde çalışan görevlilerin tayini için menşur yazabilirdi. Tahta çıkan Selçuklu sultanları vasal bir hükümdara veya bir şehrin hâkimine bulundukları yeri yönetmeye devam etmeleri için menşur verirlerdi.

Selçuklu sultanlarının hâkimiyetlerini meşrû kılmak için halifelerden tasdik almaları uyulması gereken bir gelenektir. Halifeler sultanlara bir menşurla birlikte bazı hükümdarlık alâmetlerini de gönderirlerdi. Yeni tahta çıkan hükümdarlara halifenin emirlik tevcihi iki şekilde oluyordu. Ya yeni hükümdar bizzat halifelik merkezi Bağdat'a giderek menşuru almaktaydı veya menşur ve hükümdarlık alâmetleri bu işle görevlendirilmiş bir elçiyle kendisine gönderiliyordu. Bazı emirlere hem Selçuklu sultanı hem de halife tarafından menşur verildiği görülmektedir. Nitekim Dânişmendli Emîr Gazi'ye hâkimiyetini tasdik maksadıyla Sultan Sencer ve Halife Mûsterşid-Billâh tarafından menşur gönderilmişti.

İktâların tevcihiyle ilgili menşurlar daha çok tahta geçme merasimlerinde veya

kazanılan bir zafer dönüşü yazılırdı. Sultan Sencer, Sâve savaşını kazandıktan sonra Horasan sınırlarından Beledürüm'a (Anadolu) ve Suriye'ye kadar olan ülkeleri bir menşurla yeğeni Mahmud'a iktâ etmişti. İbnü'l-Esir bu menşuru bizzat gördüğünü söyler (*et-Târîhu'l-bâhir*, s. 21). Öte yandan iktânı iyi idare edemeyen, zulüm yapan iktâ sahiplerinden iktâları bir menşurla geri alınırdı.

Anadolu Selçukluları'nda da vezir, divan üyeleri ve diğer memurların tayininde, emirlik veya iktâ tevcihinde menşur verilmekteydi. Bu dönemle ilgili tayin menşurları bazı değişiklikler dışında Büyük Selçuklular'daki menşurların aynıdır. Uygurlar'dan beri devam eden inanç, bilge, inanç bilge ve uluğ, uluğ has gibi bazı Türkçe unvan ve lakapların bütün Anadolu Selçuklu emirlerine tevfi edilen فرمان ve menşurlarda bulunduğu, hatta halifeden ve diğer İslâm devletlerinden gelen menşur ve belgelerde de bunların yer aldığı görülmektedir. Anadolu Selçukluları'nda vezirlik, müstevfîlik, zeâmet, temliknâme, müşriflik, Dîvân-ı İnşâ ve tuğraya yapılan tayinlerle emîr-i şikâr tayini, muhtesib tayini, mûsikîşinasların tayini, kadılık, müderrislik, hassa hâfızlığına, mescid imamlığına, zâviye şeyhliğine, hastahane tabipliğine, nakibliğe, vilâyet imamlarının vergiden muafiyetine, nâiblik ve kedhüdâliğe tayin hakkındaki çok sayıda menşur günümüze ulaşmıştır (Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958). Tahta yeni çıkan bir sultan saltanat hukukuna göre kendisine biat eden emirlerin iktâ, emlâk ve tayin menşurlarını yeniliyordu. I. Alâeddin Keykubad devrinde her yıl hâkimiyet menşurlarını yenileyen vasal hükümdarlar vardı. Bir savaş sonrası tekrar itaat arzeden vasalın hâkimiyet menşuru yenileniyordu. Ermeni Kralı Leon, I. İzzeddin Keykâvus'a itaat ettiği zaman ona hâkimiyet menşuru gönderilmiş ve bu menşur Ermeni sarayında büyüklerin huzurunda okunmuştu. Ülke bir tehlike ile karşı karşıya kaldığında müslüman ve hristiyan vasal hükümdarlardan menşur ve fermanlarla yardım isteniyordu. Bu yardım karşılığında bir şehrin mülkiyet menşuru gönderiliyordu.

Anadolu Selçuklu sultanları da halifeden hâkimiyet menşuru istemekteydiler. I. İzzeddin Keykâvus bunun için Şeyh Meccüddin İshak'ı Bağdat'a yollamış, Halife Nâsir-Lidînillâh da ona bir menşur göndererek saltanatını tasdik etmişti. Ay-

nı halife, I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatını tasdik etmek üzere Şehâbeddin es-Sühreverdî vasıtasıyla menşur ve diğer hâkimiyet alâmetlerini göndermişti.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 11, 17, 146, 291, 355, 430, 492, 530, 689; Müntecebüddin Bedî, *'Atebetü'l-ketebe* (nşr. Muhammed Kazvînî – Abbas İkbâl), Tahran 1329 hş., s. 27, 30, 57, 63, 66, 69, 74, 77, 80, 82, 84-85, 97; Muhammed b. Abdülhâlik el-Meyhenî, *Destûr-i Debîrî* (nşr. Adnan Sadık Erzi), Ankara 1962, s. 30, 106-114; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, X, 91, 176, 183, 195, 302, 509; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad - Kahire 1382/1963, s. 21; Bündârî, *Zübdetü'n-Nuşra*, s. 112-113, 129-130, 289; a.e. (Burslan), s. 111-112, 124-125, 258; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Âlâ'iyye*, s. 31, 33-34, 87, 110, 121, 128, 139, 146, 158, 168, 170, 183, 210, 220, 229-230, 248, 282, 362, 411, 432, 486, 497, 518-519, 543, 550, 558, 569, 571, 588, 614, 629, 641-643, 650; Akşarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 37, 63, 83, 95, 138, 146, 228; a.e. (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 28, 47, 73, 108, 115, 143; Şebânkâreyî, *Mecma'u'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 78, 99, 116; Abbas İkbâl, *Veżâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selcûkî*, Tahran 1338 hş., s. 25-26, 29; Hasan-ı Enverî, *İstîlâhât-ı Divânî Devre-yi Gaznevî ve Selcûkî*, Tahran 2535 hş., s. 171; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, s. XVI, 1-9, 12, 16, 20-23, 32, 35-38, 41-43, 46-48, 50, 55-57, 60, 62; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, tür.yer.; a.mlf., "İktâ", *İA*, V/2, s. 949, 954-956, 958; Nejat Kaymaz, *Peruâne Muînüddin Süleyman*, Ankara 1970, s. 24, 37, 65, 73, 87-88, 106, 114, 125; Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması*, İstanbul 1995, s. 68-70, 81; Güller Nuhoğlu, *Beyhaki Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilâtı ve Kültür* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 255-256; M. Hanefî Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilâtı*, Ankara 2002, bk. İndeks; M. Altay Köymen, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I: Büyük Selçuklu İmparatorluğu Devrine Ait Münşeât Mecmuaları", *DTCFD*, VIII/4 (1951), s. 547-548, 550-553, 577, 582, 590; A. K. S. Lambton, "Atebetü'l-Ketebe'ye Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi" (trc. Nejat Kaymaz), *TTK Belleten*, XXXVII/147 (1973), s. 366-367.

ERDOĞAN MERÇİL

Osmanlılar'da Menşur. Osmanlı bürokrasisinde sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi devletin en yüksek mevkilerindeki şahıslara göreve tayin veya bir hizmetle görevlendirme dolayısıyla verilen bir berat cinsinin adı olarak geçer. Ancak reîsülkütâb tarafından yazılmış mansıba bağlı olmayan menşurlar da vardır. Bu tür menşurları nişancı gözden geçirirdi (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 217).

XVI. yüzyıl başlarında Mısır'ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim'e itaat arzeden Mekke emîrine verilen, eski statüsüyle görevini sürdürmesiyle ilgili berat, Bahreyn hâkimi Murad'ın vefatı üzerine yerine kardeşinin geçişini tasdik eden hüküm eski geleneğe uygun olarak menşur şeklinde belirtilmiştir (Feridun Bey, I, 491, 611-612). Vezirler, beylerbeyiler gibi yüksek devlet ricâlinin tayin beratları için menşur tabiri süreklilik arzedecek ölçüde yaygınlık kazanmamakla birlikte zaman zaman kullanılmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında Selânik'in *Târîh*'inde "menşur, menşûr-ı al tamga, menşûr-ı hümayun, hanlık menşuru" tabirleri geçer (I, 144, 198; II, 663, 681); özellikle bu sonuncusu Kırım hanlarına verilen tayin belgesini ifade etmektedir. Osmanlı bürokrasisinde eyalet menşuru, vezâret menşuru, son dönemlerde ise müşiriyet menşuru gibi adlandırmalara rastlanır. XVII. yüzyıl tarihçilerinden Karaçelebizâde'nin eserinde ilgili tayin ve görevlendirme beratı daima menşur şeklinde belirtilmiştir. Gürcü Mehmed Paşa'nın, Anadolu beylerbeyi olarak bu kesimdeki timar ve zeâmet teftişiyile görevlendirilmesi dolayısıyla zeâmet ve timar teftişi menşurunun onun adına hazırlandığına işaret edilir (*Ravzatü'l-eb-râr*, s. 576).

Menşur XIX. yüzyılda da beratları belirtmek üzere geçer. Divan defterleri arasında tayin kayıtlarıyla ilgili defterler içinde menşur defterleri de bulunmaktadır. Menşur özellikle Osmanlı ilmiye teşkilâtında yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 78, 97). 1913'te yapılan anlaşma uyarınca Bulgaristan ve Yunanistan'a tayin edilecek başmüftülerin menşurlarını şeyhülislâmdan alacakları karara bağlanmıştı. Müftülerin tayin beratı için de yine menşur kelimesine yer verilmiştir. Hristiyan patrik ve piskoposların ruhanî dairelerine yazdıkları mektuplara da menşur dendiği bilinmektedir. Bosna'da reîsülulemâ tayini hakkındaki belgeye menşur adı verilmekteydi. Nitekim 1975'te Naim Mehmed Hacıabdiç'in ulemâ heyeti tarafından Yugoslaya Cumhuriyeti'ndeki müslümanların reîsülulemâsı seçilmesiyle ilgili olarak eski harflerle Türkçe yazılan belge menşur adıyla anılmıştır.

Bütün bu özellikleri sebebiyle menşur yapı bakımından diğer beratlardan fazla farklılık göstermez. Ancak elkâb ve dua rûkûnleri diğer beratlarla nazaran daha ağıdaldır. Münşeât mecmualarında men-

şurların yedi rûknünden söz edilir. Bunlar Allah'a hamd (tahmîd-i bârif), Hz. Muhammed'e salâtü selâm (tasliye), yazılma sebebi, kimin namına yazıldığı, beğenilen yolda icra edilmesini tekit, mazmunu ve aykırı davrananı korkutma olarak sıralanır. Şartları ise dörttür. Hamd ü salâtın güzel sözler kullanılarak (berâat-i istihlâl) yazılması, tahmîd ve tasliyenin kullanılmaması halinde Allah'ın adıyla başlanması, hükümdara yakışır ifade kullanılması ve verilen şahsın rütbesine uygun olarak kaleme alınmasıdır. Menşurlar şekil bakımından mükemmelliğe erişmiştir. En kaliteli kâğıt olan âbâdî cinsleri kullanılmış ve gönderilenin mevkiiyle mütenasip olarak "battal" denilen çok büyük boy tercih edilmiştir. Kullanılan yazı ise divanî veya girift bir yazı olan celi-divanîdir. Menşurlar ya tamamen altın varak yahut münâvebeli olarak bir satır siyah is mürekkebi, bir satır altın varakla yazılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Menşur örnekleri: TSMA, nr. E. 7894, 7912/2, 7913; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 491, 611-612; Selânikî, *Târîh* (İpsirli), I, 144, 198; II, 663, 681; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-eb-râr*, Bulak 1248, s. 576; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 83, 214, 217; a.mlf., *İlmiye Teşkilâtı*, s. 78, 97; Bekir Kütükoğlu, "Münşeât Mecmualarının Osmanlı Diplomatiği Bakımından Ehemmiyeti", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: 30 Nisan – 2 Mayıs 1986 Bildiriler*, İstanbul 1988, s. 172; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 137; Ferhat Seta, *Reis-ul-ulema u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od 1882, do 1991. godine*, Sarajevo 1991, s. 83, 88; *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Hat Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul 2002, s. 254; W. Björkman, "Menşûr", *İA*, VII, 722.

DİA

MENTEŞE

Anadolu beylikleriyle
Osmanlılar döneminde Anadolu'nun
güneybatısını içine alan bölge.

Günümüzdeki Muğla vilâyetini kapsayan ve antik dönemde Karya denilen bölge Türkler'in eline geçişinden sonra Menteşe adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu adın bölgedeki antik bir şehir olan Myndus'tan veya Aziz Menos'tan gelmiş olabileceği ileri sürülürse de bölgenin fethini gerçekleştiren Türk aşiretleriyle ilgisi açıktır. Menteşe bir şahıs adı veya bundan türemiş bir boy ismidir. Nitekim Osmanlı coğrafyasının Rumeli ve Anadolu'daki çeşitli bölgelerinde Menteş, Menteşe, Mente-